

NADOBUDNUTIE DRŽBY PROSTREDNÍCTVOM OTROKOV V RÍMSKOM PRÁVE KLASICKOM

Peter Blaho

Rímska klasická jurisprudencia podrobne vypracovala kazuistickou metódou podmienky, za ktorých môžu otroci a osoby podriadené, nadobudnúť držbu vecí pre hlavu rodiny.¹⁾ V zásade platilo pravidlo, že držbu nadobúdal každý na základe svojho vlastného konania.²⁾ Na druhej strane ale právo pripúšťalo možnosť, aby predovšetkým nositeľ moci (právnej či len faktickej) bol spôsobilý nadobúdať držbu vecí prostredníctvom otrokov, ako aj iných závislých osôb.³⁾

Inštitút nadobúdania držby, *per servum domino adquiritur*, mal v hospodárskych pomeroch otrokárskeho Ríma mimoriadny sociálny aj triedny dosah, čo v staršej literatúre postrehol napríklad *Schlossmann*, ktorý charakterizujúc nadobúdanie držby mocensky závislými, vcelku správne vystihol aj samotnú podstatu otrokárskeho zriadenia ako takeého, keď otvorene napísal: "Otrok nemá vlastný majetok; všetko čo získava, patrí *ipso iure* jeho pánovi. V oboch týchto poučkách je charakterizovaná hospodárska povaha otrokárskeho vzťahu. Obsahujú úplnú negáciu akejkoľvek hospodárskej samostatnosti. Účinky nadobudnutia otrokom v prospech pána spočívajú v určitom zmysle v otrokovi imanentnej vlastnosti: byť otrokom

1) Romanistická literatúra pri nadobudnutí držby mocensky závislými rozlišuje v podstate dve skupiny prípadov: do prvej zaraďuje syna (*filiius familiae*) a otroka (*servus*); do druhej manželku (*uxor in manu*) a ostatné podriadené osoby (dcéra, osoby pod kuratelou a tutelou a pod.). Druhá skupina závislých osôb vzbudzuje v literatúre menej pozornosti, avšak nie preto, že sledovanie otázok s ňou spojených je bez praktického významu. Skôr preto, že pre rímskeho otrokára malo zásadný hospodársky zmysel nadobúdanie držby otrokom či synom, nakoľko konaniu ženy stálo podľa rímskeho práva niekedy v ceste viacej prekážok.

2) Porov. Paul. D.41,2,1,2: "Apiscimur autem possessionem per nosmet ipsos."

3) Pozri Gai. Inst. 2,86: "Adquiritur autem nobis non solum per nosmet ipso, sed etiam per eos, quos in potestate manu mancipiove habemus." Na tomto mieste *Gaius* síce nehovorí špeciálne o nadobudnutí držby; skor má na mysli nadobúdanie podriadenými osobami vobec. Až ďalej upresňuje otázku držby (2,89): "Non solum autem proprietatis per eos, quos in potestate habemus, adquiritur nobis, sed etiam possessio; cuius enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere videmur."

a domino adquirere sú neoddeliteľné veci."4) K tomu niet čo dodať, vari iba to, že rímsky štát umožňoval svojim občanom nielen právo slobodného a neobmedzeného disponovania ľubovoľným počtom otrokov a prisvojovať si výsledky ich pracovnej činnosti, ale dokonca povýšil na všeobecne platný princíp nadobúdanie moci k veciam, ktoré otroci len fakticky získavali.5)

V súlade s uspokojovaním hospodárskych a iných potrieb rímskeho otrokára, vypracovali klasickí právnici, v podstate bez väčších kontroverzií; podrobnú a rozsiahlu schému prípadov nadobúdania držby prostredníctvom otrokov.6) K nim patrí predovšetkým zásada o nadobudnutí držby *corpore et animo*, vyslovená právníkom *Paulusom*, špecialistom v otázkach držby.7) Pre nadobudnutie držby vôbec (nie už pre jej ďalšie trvanie) sa teda vyžadovala prítomnosť oboch prvkov, *corpus* aj *animus*, ktoré Rimania chápali v pojme "nadobudnutie držby" ako organickú jednotu symetrických článkov konštitujúcich vznik držby, ale zároveň v nich nevideli prostý súhrn dvoch prvkov, ani nerozdeľovali na dva samostatné, navzájom si odporujúce elementy držby. Táto zásada spolu s tvrdením, že *possessio* je faktická moc nad vecou, mala nájsť a aj našla uplatnenie i v prípadoch nadobúdania držby závislými osobami a tiež otrokmi. A práve *Paulus* precizoval jemu pripisovaný výrok *corpore et animo* zrovna v spojitosti s nadobudnutím držby závislými tak, že považoval za prípustné a možné nadobudnúť držbu vecí vlastným úmyslom (*animonostro*) ale cudzím telesným ovládaním (*corpore alieno*).8) Pre platné nadobudnutie držby *animo*

4) Porov. S. Schloßmann, Der Besitzerwerb durch Dritte nach römischen und heutigem Rechte, Leipzig 1881, s. 63.

5) Opačne S. Seligsohn, ktorý popiera všeobecnú platnosť tohto princípu. K tomu pozri E.H. Seligsohn, Iusta possessio, Berlin 1927, s. 45.

6) Na rozdiel od stanoviska rímskych prameňov sa dnešná literatúra nevie zhotnúť v otázke, či nadobudnutie držby bolo závislé od toho, že otroci a ostatní podriadení konali pre svoje pekulium, alebo či konali s vedomím nositeľa moci, alebo či nadobudnutie držby pre nositeľa moci bolo účinné aj bez týchto predpokladov. Inými slovami, či nositeľ moci mohol (s výnimkou pekulia) nadobudnúť držbu prostredníctvom závislých osôb len so svojim vedomím a súhlasom. K tomu pozri S. Riccobono, Zur Terminologie der Besitzverhältnisse, ZSS 31, 1910, s. 357 a n.; P. Sokolowski, Der Besitz im klassischen Recht und deutschen bürgerlichen Gesetzbuch 2, Halle 1907, s. 159; H. Siber, Römisches Recht in Grundzügen für die Vorlesung 2, Berlin 1928, s. 141; E.H. Seligsohn, cit. op., s. 45; pozri ďalšiu lit. u M. Kaser-a, Das römische Privatrecht 1, München 1971, s. 392 a P.H. Benöhra, Irrtum und guter Glaube der Hilfsperson beim Besitzerwerb, Studien im römischen Recht. Max Kaser zum 65. Geburtstag gewidmet von seinen Hamburger Schülern, Berlin 1973, s. 10, pozn. 5.

7) Porov. Paul.Sent. 5,2,1, alebo Paul. D.41,2,3,1: "Et apiscimur possessionem corpore et animo, neque per se animo aut per se corpore."

8) Porov. Paul. D.41,2,3,12: "Ceterum animo nostro, corpore etiam alieno possidemus, sicut diximus per colonum et servum ..."

n o s t r o c o r p o r e a l i e n o žiadala rímska jurisprudencia splnenie určitých podmienok, ktoré súviseli so zásadou c o r p o r e e t a n i m o (I), alebo súviseli so samou faktickou povahou držby (II). Podmienky nadobudnutia držby otrokom v prospech pána boli, podľa mojho názoru, tieto:

I.a) Otrok musel fyzicky existovať (c o r p u s p o s s i d e n d i), b) a n i m u s na strane otroka (i n t e l l e c t u s p o s s i d e n d i), c) a n i m u s na strane pána (s c i e n t i a p o s s i d e n d i). II.a) Otrok musel byť v moci svojho pána (tj. vo vlastníctve alebo v civilnej držbe, výnimočne predmetom ususfructu), b) otrok musel byť držiteľom veci.

I. Z á s a d a "c o r p o r e e t a n i m o" a j e j d ō s l e d k y.

a) Otrok musel existovať, aby bol, pravda, vôbec schopný uchopiť sa veci alebo iným spôsobom získať moc nad vecou - najčastejšie odovzdaním. Do úvahy prichádzali pritom len tie spôsoby, bez ohľadu na predmet, ktoré zabezpečovali otrokovi priame telesné pôsobenie na vec. Fyzická existencia otroka bola úplne pochopiteľná a pre vznik držby prakticky nevyhnutná, nakoľko garantovala c o r p u s p o s s i d e n d i.

Odlišným spôsobom riešila kazuistika prípady udržania držby, resp. trvania držby. V prameňoch je uvedený názor P o m p o n i a, podľa ktorého, ak otrok zomrie a v dôsledku toho stráca faktickú moc nad vecou, jeho pán si ponecháva držbu veci (r e t i n e r e).⁹⁾ Ako zdôvodniť trvanie držby napriek smrti otroka? Na túto otázku P o m p o n i u s nedal odpoveď. Treba ju preto hľadať, podľa môjho názoru, v celkovom právnom a hospodárskom postavení otroka a v jeho vzťahu k pánovi. V rímskom práve bolo samozrejmé, že na veci, ktoré mal otrok v držbe, sa hľadelo ako na veci, ktoré patria pánovi. Ani smrť otroka na tejto skutočnosti nič nezmenila. Ak teda otrok obhospodaroval pozemok a zomrel, pozemok sa po smrti vrátil pánovi; neprechádzal na potomkov otroka - veď p r á v n e otrok žiadnych príbuzných nemal - a to ani v prípade pekulia.¹⁰⁾

b) Druhou podmienkou zásady c o r p o r e e t a n i m o bola psychická zdatnosť otroka, vyjadrená jeho duševným zdravím. Otroka, postihnutý duševnou chorobou, nebol spôsobilý nadobúdať držbu pre iného.¹¹⁾ A tak hocí bol otrok len púhym nadobúdacím nástrojom iného, predsa predpisovalo klasické civilné právo splnenie určitých pod-

9) Porov. Pomp. D.41,2,25,1: "Et per colonos et inquilinos aut servos nostros possidemus: et si moriatur ... intellegimur nos retinere possessionem."

10) Pozri Paul. Sent. 3,6,47.

mienok viažucích sa na mentálnu dispozíciu každého otroka (a n i - m u s p o s s i d e n d i).¹²⁾ V tejto spojitosti sa napríklad vyjadril P a u l u s celkom jednoznačne a dôsledne: "Ceterum et ille, per quem volumus possidere, talis esse debet, ut habeat i n t e l l e c t u m p o s s i d e n d i." (Napokon musí byť ten, prostredníctvom ktorého chceme držať, schopný mať predstavu o d r ž b e.)¹³⁾

Čo znamená výraz i n t e l l e c t u s p o s s i d e n d i a kedy otrokovi tento i n t e l l e c t u s chýba? Pod týmto termínom treba, domnievam sa, rozumieť prirodzenú schopnosť uvedomovať si následky konania, ktoré ono môže pre konajúceho a tretie osoby mať. Pritom stačí, že si konajúci v hrubých rysoch uvedomuje dôsledky, vyplývajúce z konania svojho, ako aj z konania druhých.¹⁴⁾ Túto psychickú uvedomelosť iste nemal s e r v u s i n f a n s (o tom niet v prameňoch reč) a zrejme ani s e r v u s i m p u b e s.¹⁵⁾

K intellectu possidendi sa ešte raz vyjadril P a u l u s a rezolútne odmietol akúkoľvek možnosť nadobudnutia držby duševne chorým otrokom, nakoľko takýto prípad by bol v rozpore so zásadou a n i m o e t c o r p o r e, ktorú sám vyslovil: "Et ideo si furiosum servum misseris, ut possideas, nequamquam videris adprehendisse possessionem." (A ak pošeľ choromyseľného otroka uchopiť sa držby, tak v žiadnom prípade sa nepredpokladá, že by si nadobudol držbu.)¹⁶⁾

Napokon v spojitosti s duševným zdravím otroka vynára sa ešte jeden problém: koho považovať za držiteľa veci, ak sa otrok stal duševne chorým až po uchopení veci? Tento problém riešil P o m p o - n i u s bez váhania v prospech otrokovho pána, iste z dôvodov právnej istoty a v nemalej miere tiež z dôvodov utilitaristických podobne ako hore v prípade smrti otroka.¹⁷⁾ Pozoruhodné na celej veci je aj

11) Porov. Paul. D.41,2,1,3: "Furiosus et pupillus sine tutoris auctoritate non potest incipere possidere, quia affectionem tenendi non habent, licet maxime corpore suo rem contingant, sicut si quis dormienti aliquid in manu ponat."

12) Vyskytol sa aj názor, priradený náhľadom buržoáznej romanistiky, že by sa mohli osobné vlastnosti otroka eventuálne zanedbať a nevyžadovať jeho psychickú zdatnosť. K tomu pozri H.P. B e n ö h r, cit. op., s. 47.

13) Porov. Paul. D.41,2,1,9.

14) K tomu pozri H.P. B e n ö h r, Besitzerwerb durch Gewaltabhängige im klassischen römischen Recht, Berlin 1972, s. 50; B u r d e s e použil výraz "capacità di ordine psichico", pozri A. B u r d e s e, In tema di animus possidendi, ZSS 45, 1925, s. 523; S o k o l o w s k i zasa hovorí: pod animus "treba rozumieť duševnú, nie etickú funkciu, nie vôľu, ale vedomie - scientia intellectus - podobne ako nedostatok animus possidendi treba považovať za nevedomosť - ignorantia", pozri k tomu P. S o k o l o w s k i, cit. op., s. 152.

15) Pozri Paul. D.41,2,1,11: "Quod si impuberem misseris ad possidendum, incipies possidere, sicut pupillus, maxime tutore auctore, acquirit possessionem."

16) Porov. Paul. D.41,2,1,10.

to, že *P o m p o n i u s* v ďalšom výslovne stavia otroka na roveň nájomcovi, árendátorovi, t.j. slobodným rímskym občanom.¹⁸⁾

c) Tretou podmienkou bol psychický postoj nositeľa moci k nadobú-
daciemu konaniu jeho otroka, tzv. *s c i e n t i a p o s s i d e n -*
d i. Zo základného princípu *c o r p o r e e t a n i m o* do-
sledne vyplývala podmienka, že nie len otrok, ale aj pán musel spĺňať
oba, právom klasickým predpísané predpoklady nadobudnutia držby. Za-
dost' týmto požiadavkám sa urobilo vtedy, ak pán o uchopovacom čine
otroka vedel.¹⁹⁾ V takomto prípade z hľadiska pána náuka klasické-
ho práva rímskeho konštruovala nadobudnutie ako *a n i m o s u o*,
c o r p o r e a l i e n o, z hľadiska otroka zasa ako *a n i m o*
a l i e n o, *c o r p o r e s u o*.²⁰⁾ Možno teoreticky hovoriť
o tzv. dvojitej držbe otroka a pána k jednému a tomu istému predmetu
držby, hoci *de facto* ide len o jednu držbu. Teória umelo vyabstraho-
vala z konania otroka okamžitý vznik (prevod) držby z otroka na osô-
bu nositeľa moci a to jednak z hľadiska triedneho, lebo otrok zásadne
nebol spôsobilý nosiť subjektívne práva ani civilnú držbu, a jednak
z hľadiska dogmatického, lebo *p o s s e s s i o* bola v rímskom
práve klasickom faktickým a nie právnym stavom.

V prameňoch sa ale výslovne nehovorí o subjektívnej vôli nositeľa
moci.²¹⁾ *P a u l u s* sa však na jednom mieste vyjadril predsa dost'
otvorene: "... držime vec prostredníctvom cudzieho telesného ovláda-
nia na základe našej vôle".²²⁾ Vyplýva aj logicky z podstaty vecí,
že ak právo vyžaduje mať vôľu vec držať vtedy, ak niekto nadobúda pre
seba samého, tým viacej sa predpokladá vôľa budúceho držiteľa, ak pre
neho iný má nadobudnúť držbu veci. Z týchto úvah ďalej vyplýva, že
pánov *a n i m u s p o s s i d e n d i* (*s c i e n t i a p o s -*
s i d e n d i) mohol byť vyjadrený buď jeho predchádzajúcim súhlasom
(pán pošle otroka obstarat' vec), alebo jeho osobnou prítomnosťou pri
nadobúdaní (výslovný či konkludentný prejav súhlasu pána), alebo ná-

17) Porov. Pomp. D.41,2,25,1: "Et per colonos et inquilinos aut servos nostros pos-
sidemus: et ... furere incipiant ... intellegimur nos retinere possessionem."

18) Porov. Pomp. D.41,2,25,1 na konci: "Nec inter colonum et servum nostrum, per
quem possessionem retinemus, quicquam interest."

19) Základným dielom týkajúcim sa otázky, či a za akých podmienok nadobúdali mocen-
sky podriadené osoby a otroci držbu pre pána bez jeho vedomia a vôle, je dnes mo-
nografia talianskeho romanistu *N i c o s i u* a štúdia nemeckého romanistu *B e -*
n ö h r a. Pozri *G. N i c o s i a*, *L' acquisto del possesso mediante i "potes-*
tati subiecti", *Pubbl. della Fac. di Giurispr. dell' Univ. di Catania*, Vol. 38,
Milano 1960, s. XVI + 495 a *H.P. B e n ö h r*, *Der Besitzerwerb*, s. 160.

20) Analogická situácia sa vytvárala v rímskom civilnom práve aj medzi slobodnými
(napr. medzi prenajímateľom na jednej strane a nájomcom na druhej strane, podobne
medzi ukladateľom a uschovávateľom, atď.).

21) Porov. napr. *Gai. Inst.* 2,86; 2,89.

22) Pozri *Paul. D.41,2,3,12*: "... animo nostro ... possidemus ...".

sledným privolením (*r a t i h a b i t i o*), alebo sa jeho *a n i m u s* jednoducho predpokladá (napr. pri *pekuliu*). Vo všetkých týchto prípadoch je splnená základná podmienka vôle, predpísaná regulou *c o r p o r e e t a n i m o*.²³⁾

Nadobudnutie držby *c o r p o r e e t a n i m o* pánom bolo teda juridicky vyjadrené jeho vlastnou vôľou a cudzím uchopením veci. Z akého dôvodu ale nebolo prípustné pripísať pánovi aj držbu tých vecí, ktoré jeho podriadení nadobudli bez jeho vedomia a súhlasu? Odhliadnúc od toho, že by takéto nadobudnutie bolo v očividnom rozpore s právnou zásadou *c o r p o r e e t a n i m o*, zdá sa, že nič nestálo v ceste umožniť otrokárovi legálnou cestou nadobudnúť držbu k veciam, ktoré získal otrok bez jeho súhlasu; legislatívne zakotvenie takéhoto spôsobu nadobudnutia by istotne v Ríme nerobilo zvláštne ťažkosti. Ak teda civilné právo bezpodmienečne vyžadovalo pri každom získavaní držby otrokom alebo podriadenými osobami anticipovanú vedomosť, alebo aspoň následný súhlas pána, činilo tak jedine a výlučne v záujme a v prospech vlastníckeho práva a držby otrokovho pána. Právo teda umožňovalo nositeľovi moci, aby svojim vlastným prejavom vôle reguloval právne vzťahy svojich otrokov a tak zamedzil alebo predišiel činom, ktoré by mohli eventuálne poškodiť jeho hospodárske a iné záujmy a ktoré by koniec koncov viedli aj k narušovaniu záujmov ostatných príslušníkov vládnucej triedy.

Ako vyplýva z doterajšieho rozboru, otrok a ani ostatné mocensky podriadené osoby, neboli spôsobilé nadobudnúť držbu vecí pre pána bez jeho vôle, *i g n o r a n t i a d q u i r e r e* bolo v rímskom práve klasickom vylúčené.²⁴⁾ Výnimka z tohto pravidla sa zdá byť jedine pri *pekuliu* otroka, kde najmä *P a u l u s* a *P a p i n i a n* uznávali nadobudnutie *e x c a u s a p e c u l i i* pre pána aj bez jeho vedomia, presnejšie aj bez jeho vôle, prejavenej ku každému jednotlivému prípadu nadobudnutia *p e c u l i a r i n o m i n e*.²⁵⁾

V tomto smere rozhodujúce slovo povedal *P a u l u s*, ktorý na viacerých miestach zdôraznil a odôvodnil nepotrebnosť pánovej vôle

23) Pre nadobudnutie držby nestačila ale len pánova vôľa vec držať. *Paulus* uvádza obe podmienky vedľa seba, aj *c o r p u s* aj *a n i m u s*, pričom výslovne uvádza, že len jedna podmienka nezakladá vznik držby: "Et apiscimur possessionem ... neque per se animo ..." (Paul. D.41,2,3,1). Na inom mieste preto pripúšťa, v súlade s praktickými potrebami otrokárskeho hospodárstva, aby podmienka nadobudnutia držby - *c o r p u s* - bola splnená aspoň prostredníctvom cudzieho telesného ovládania: "corpore etiam alieno possidemus ..." (Paul. D.41,2,3,12).

24) Pozri *G. N i c o s i a*, cit. op., passim. Podobne *W i e a c k e r*, ktorý tvrdí, že nadobudnutie držby *i g n o r a n t i d o m i n o* s výnimkou *pekulia* bolo v klasickom práve principiálne vylúčené; k tomu pozri *F. W i e a c k e r*, recenzia k *Nicosiovi*, *IURA* 12, 1961, s. 375. Inej mienky *F. S c h u l z*, *Classical Roman Law*, Oxford 1951, s. 438, podľa ktorého nositeľ moci nadobúda držbu vecí vo všetkých prípadoch.

pre nadobudnutie *ex causa peculii*²⁶⁾ bez toho, aby sa dostal do rozporu s vlastnou zásadou o nadobudnutí držby.²⁷⁾ V podobnom tóne sa vyjadril aj *Celsus*.²⁸⁾

Vynára sa mimovoľne otázka, ako je možné, aby sa pri nadobudnutí v prospech otrokovho pekulia, nevyžadoval prejav vôle nositeľa moci k nadobúdacím úkonom otroka? V čom bola skrytá podstata odpustenia tejto psychickej stránky nadobúdania? Odpoveď na tieto otázky dal predovšetkým *Papinian*: "Je otázka, prečo možno nadobudnúť držbu otrokom na základe pekulia pre tých, čo o tom nevedia? Odpoveď, je to pre úžitok, lebo sa domnievali na základe zvláštnych právnych ustanovení, že pánom nie je potrebné každú chvíľu vyšetřovať stav a pomery pekulia."²⁹⁾ A *Papinian* zašiel ešte ďalej, keď vyhlásil: "... ak otrok nadobudol vec do pekulia až po upadnutí pána do zajatia, nezabrání nevedomosť pána o otrokovom nadobudnutí ani vzniku držby, ba ani plynutiu vydržacej lehoty".³⁰⁾

Vychádzajúc z uvedených miest právnych prameňov, nebol súhlas pána, podľa mojej mienky, v práve klasickom nutnou podmienkou nadobudnutia držby v prospech pekulia. Treba totiž vychádzať z podstaty a funkcie pekulia (o tom aj nižšie). Ak pán zveril otrokovi ako rozumovej bytosti pekulium, určil tým zároveň, aby otrok v budúcnosti fakticky slobodne nakladal vecami z neho, aby všetky rozhodnutia a opatrenia v súvislosti s pekuliom záviseli len od neho.³¹⁾ Preto zdôraznil *Papinian* *scientia non est necessaria*, nakoľko súhlas pána ku každému kroku otroka, trobil by vedenie hospodárstva ťažkopádny, ak nie úplne nemožným. Pán musel rátať s tým, že nebude vždy prítomný pri otrokových nadobúdacích právnych úkonoch a preto zasa *Paulus* na inom mieste správne uvádza, že "... *quia nostra voluntate intel-*

25) V súčasnej romanistickej literatúre je sporné, či okrem mocenskej podriadenosti otrokov a závislých osôb k nositeľovi moci, sa pre nadobudnutie držby vyžadovali v klasickom práve aj ďalšie predpoklady, najmä súhlas pána s nadobudnutím. K tomu podrobne H.P. Benöhr, *Besitzerwerb*, s. 83 a n.

26) Porov. Paul. D.41,2,1,5: "Item adquirimus possessionem per servum aut filium, qui in potestate est, et quidem earum rerum, quas peculiariter tenet, etiam ignorantes, sicut Sabino et Cassio et Iuliano placuit, quia nostra voluntate intelligentur possidere, qui eis peculium habere permiserimus. Igitur ex causa peculiari et infans et furiosus adquirunt possessionem et usucapiunt, et heres, si hereditarius servus emat."

27) Porov. Paul. D.41,2,3,12: "... nec movere nos debet, quod quasdam etiam ignorantes possidemus, id est quas servi peculiariter paraverunt, nam videmur eas eorundem et animo et corpore possidere".

28) Pozri Paul. D.41,4,2,11: "Celsus scribit, si servus meus peculiari nomine apiscatur possessionem, id etiam ignorantem me usucapere; quod si non peculiari nomine, non nisi scientem me ...".

29) Porov. Pap. D.41,2,44,1.

30) Porov. Pap. D.41,3,44,7.

31) Pozri tiež G. Nicosia, *cit. op.*, s. 206 a n.

l e g a n t u r p o s s i d e r e, qui eis peculium habere permiserimus".³²⁾ Paulus teda aj pánovi v duchu regule corpore et animo priznával animus possidendi, nevyhnutný k nadobudnutiu každej držby, a to akýsi generálny, alebo predpokladaný animus, vzťahujúci sa na ktorokoľvek nadobudnutie veci v spojitosti s pekuliom.³³⁾ Tento tzv. generálny animus k nadobúdaniu držby bol konkludentným zmocnením pána, aby otrok, pokiaľ možno, konal v záujme svojho pána, nakoľko možno odôvodnene predpokladať, že všetko, čo otrok nadobúda ako pekulium do držby, bude sa taktiež nachádzať v držbe a moci jeho pána. Možno povedať, že v tejto spojitosti platila v istom zmysle domnienka: pánov úmysel a vôľa vec držať sa vzťahuje na veci otrokom do pekulia nadobudnuté.

Nadobúdanie držby ex causa peculii bolo v rímskom práve výnimočným a hraničným prípadom nadobúdania držby ignorantis domini. Malo uľahčiť a napomôcť rastu pánovho majetku odstránením, alebo presnejšie, zmiernením obmedzení, vyplývajúcich z princípu corpore et animo. V tomto smere bol otrok (aj syn) najvhodnejšou bytosťou, ktorú pán mohol využiť k vedeniu svojich hospodárskych záležitostí. Pokuliárny otrok mal v držobných vzťahoch zásadne charakter predĺženej pánovej ruky, bol púhym nadobúdacím nástrojom svojho pána (ale nie len v prípadoch pekulia). Preto s uspokojením najnovšie konštatuje Benöhr, že ak sa aj z hľadiska hospodárskeho a sociálneho pripustilo nadobúdanie držby mocensky závislými osobami a otrokmi, tak takýto druh nadobúdania nepôsobil rušivo, nakoľko takmer každé nadobúdanie držby sa dialo s vôľou pána alebo v prospech pekulia a ak aj došlo k nadobudnutiu držby, napríklad štedrosťou tretích osôb prejavenu otrokovi, nestála žiadna hospodárska a sociálna prekážka v ceste tomu, aby sa bez ďalšieho uznalo nadobudnutie držby pre pána.³⁴⁾ Ak sa teda pre nadobudnutie držby v prospech pekulia v klasickom práve výnimočne nevyžadovala vedomosť nositeľa moci o nadobudnutí (Paulus, Papiñian), vyplýva z toho a contrario, že pri nadobudnutí ex aliis causis musel mať pán každopádne animus possidendi.³⁵⁾

32) Porov. Paul. D.41,2,15.

33) Podobne pozri H.P. Benöhr, Besitzerwerb, s. 91; Kaser hovorí o "všeobecnej tolerancii pána" (generelle Duldung des Gewalthabers), k tomu porov. M. Kaser, cit. op., s. 393.

34) Pozri k tomu H.P. Benöhr, Besitzerwerb, s. 139.

35) Okrem dvoch základných konštitutívnych elementov vzniku držby - telesné ovládanie veci a vôľa vec držať - vyžadovala rímska náuka pre platné nadobudnutie, prirodzene, aj bona fides (Paul. D.41,4,2,11-14; Ulp. D.6,2,7,13) týkajúca sa hlavne vydržania, a omylu prostú vôľu (Ulp. D.41,2,34 pr.; Ulp. D.41,2,34,1; Ulp. D.18,1,9 pr.). K týmto otázkam, s ktorými sa vzhľadom na rozsah a zameranie príspevku nemôžem zaoberať, naposledy H.P. Benöhr, Irrtum, s. 9-32.

S pertraktovanými otázkami úzko súvisí, podľa môjho názoru, ešte jeden rovnako dôležitý problém: či možno otroka pri nadobúdaní držby považovať za zástupcu pána, teda či otrok prejavuje svoju vôľu v mene pána na základe plnej moci alebo či prejavuje svoju vôľu vo svojom mene ale na účet pána.

V najstaršom rímskom práve vládla predstava, že účinky z právnych úkonov sa dotýkajú len tých osob, ktoré konanie uskutočnili. V dôsledku zásady *alteri stipulari nemo potest* nikto nenadobúdal pre seba práva prostredníctvom iného slobodného rímskeho občana, ani nikto nebol spôsobilý tretie osoby z vlastného konania zaväzovať.³⁶⁾ Až rozvojom obchodu a peňažného hospodárstva prelamovala sa v neskorom klasickej dobe zásada *alteri stipulari* a pripúšťalo sa nadobúdanie práva, aj držby, slobodnými osobami.³⁷⁾

Podľa môjho názoru, otrok ktorý nadobúda držbu v prospech svojho pána, teda pre iného, nie je jeho zástupcom a to i napriek tomu, že jedine otrok (ako aj syn) bol spôsobilý nadobúdať pre pána (Paul. D. 41,1,38,17). Slobodné osoby, nepodriadené moci iného, boli v klasickej dobe vylúčené z konania v prospech tretích,³⁸⁾ z čoho vyplýva, že ani oni neboli spôsobilé byť zástupcom iného. Ako si vysvetliť rozpor, že hoci otrok mal možnosť, na rozdiel od slobodného, nadobúdať držbu v prospech iného, a predsa ho nepovažujem za jeho zástupcu?

Odpoveď súvisí s doteraz uvedenými podmienkami nadobúdania držby prostredníctvom otrokov. Mocensky podriadený otrok nebol nositeľom majetkových práv - to bola základná zásada rímskeho práva súkromného - ani civilnej držby. Bol len "nástrojom", "orgánom" pána, pre ktorého nadobúdal svojim vlastným konaním mimo iného aj držbu. V držbových vzťahoch sa postavenie otroka prejavovalo tak, že otrokár nadobúdal držbu vecí, získanú otrokom, *p r i a m o z m o c i n a d o t r o k o m (d o m i n i u m)* a nie v dôsledku otrokovho zastupo-

36) Porov. Ulp. D.45,1,38,17: "Alteri stipulari nemo potest, praeterquam si servus domino, filius patri stipuletur; inventae sunt enim huiusmodi obligationes ad hoc, ut unusquisque sibi adquirat quod sua interest." Porov. ďalej Paul. D.44.7,11; alebo Scaev. D.50,17,73,4; podobne I. H e i l b u t, Verträge zugunsten Dritter im Besitzrecht, Bonn 1930, s. 9; J. V á ť n ý, Problém smlouvy ve prospěch třetího ve světle římské jurisprudence, Vědecká ročenka Právnické fakulty Brno 1931, zv. 10, s. 118 a n.; t e n i s t ý, Il problema generale dei contratti a favore di terzi nel diritto romano, BDR 40, 1932, s. 43 a n.

37) Porov. L. M i t t e i s, Römisches Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians 1, Leipzig 1908, s. 211 a n.; F. S c h u l z, Einführung in das Studium der Digesten, Tübingen 1916, s. 74 a n.; G. B e s e l e r, Beiträge zur Kritik der römischen Rechtsquellen 4, Tübingen 1920, s. 51 a n.; A. H ä g e r s t r ö m, Der römische Obligationsbegriff im Lichte der allgemeinen Rechtsanschauung 1, Uppsala-Leipzig 1927, s. 90 a n.; M. K a s e r, cit. op., s. 263 a n., s. 393.

38) Porov. Paul. Sent 5,2,2: "Per liberarum personarum, quae in potestate nostra non sunt, adquiri nobis nihil potest."

vania.³⁹⁾ Tento dôsledok spočíval na princípoch rímskeho rodinného práva a na štatúte otroka, čiže na pánovej moci, takže v žiadnom prípade nemožno hovoriť o otrokovom zastupovaní. Nadobúdanie držby otrokom bolo založené na pánovej faktickej moci k otrokovi právne vyjadrenej vlastníckym právom, alebo civilnou držbou pána, podobne ako bolo založené nadobúdanie práv manželkou a deťmi na manželskej (m a - n u s) či otcovskej (p a t r i a p o t e s t a s) moci hlavy rodiny.

V spojitosti s problematikou, či otroka považovať za zástupcu svojho pána pri nadobúdaní držby, existuje v romanistickej literatúre nejednotné stanovisko. Niektorí autori hovoria o akomsi "predstupni" priameho zastúpenia,⁴⁰⁾ iní nesprávne a celkom nehistoricky považujú otroka, ako aj osoby podriadené moci iného, za zástupcu nositeľa tejto moci.⁴¹⁾ Ani novšia literatúra nie je v tomto ohľade jednotná. Jedni odmietajú tvrdenie o zastupovaní otrokom⁴²⁾ a na obstarávanie vecí pre pána používajú nie celkom presný výraz "výpomocná osoba" (Hilfperson),⁴³⁾ druhí dokonca, oživujúc a modifikujúc staršie názory, považujú otroka za zástupcu svojho pána v zmysle juristickej držobnej vôle.⁴⁴⁾ Ako vidno, tieto teórie majú zakryť vykorisťovateľský a triedny charakter držobných vzťahov a snažia sa dokázať aspoň minimum práv otrokov v týchto vzťahoch.

II. F a k t i c i t a d r ž b y a j e j d ô s l e d k y.
Medzi podmienky nadobudnutia držby skrz otroka patria ešte tie, ktoré sú dané samým charakterom držby v práve klasickom: otrok musí byť v držbe svojho pána a otrok musí sám vec držať.

a) Okolnosť, aby bol otrok v držbe svojho pána nebola v prameňoch jednoznačne stanovená.⁴⁵⁾ I tak sa ale treba domnievať, že viaceré miesta v prameňoch podporujú túto zásadu ako protiklad k inej dôleži-

39) Pozri K. R e b r o, Rímske právo mikroané, Bratislava 1972, s. 78: "Neide tu o žiadne zastupovanie, ale o dôsledky mocensko-právneho vzťahu a celkovej koncepcie pánovej subjektivity a spôsobilosti právne konať."

40) Pozri napr. V. B r u n s, Besitzerwerb durch Interessenvertreter, Tübingen 1910, s. 15, ktorý argumentuje Gaiovýmí Institutiones, v ktorých na jednom mieste (1,19) G a i u s hovorí o "manumissio procuratoris habendi causa".

41) Porov. H. S i b e r, cit. op., s. 141.

42) Pozri H. H a u s m a n n i n g e r, Casebook zum römischen Sachenrecht, Wien 1976, s. 52 a n.

43) Porov. napr. H.P. B e n ö h r, Arglist und Kenntnis der Hilfsperson beim Abschluss schuldrechtlicher Geschäfte, ZSS 87, 1970, s. 125; ten istý, Irrtum, passim.

44) Pozri G. N i c o s i a, cit. op., s. 87 a n.; F. W i e a c k e r, cit. op., s. 385.

45) Porov. Paul. D.41,2,1,5; Jav. D.41,2,23,2; Paul. D.41,2,1,15; Gai.Inst. 2,90; Pap. D.41,2,49 pr.; Paul D.41,2,1,8; podobne aj literatúra, k tomu pozri L. G o l d s c h m i d t, Studien zum Besitzerwerb, Festgabe für R. von Gneist, Berlin 1888, s. 91; K. S a l k o w s k i, Zur Lehre vom Sklavenerwerb, Leipzig 1891, s. 3; J. V a n ě u r a, Agrárni právo římské republiky, Praha 1908, s.241; V. B r u n s, cit. op., s. 11; H.P. B e n ö h r, Besitzerwerb, s. 25 a n.

tej téze rímskeho práva - *per liberam personam adquiri non potest*. Keďže otrok nebol spôsobilý mať vlastný majetok, bolo len prirodzené - a z hľadiska záujmov vládnucej triedy nevyhnutné - aby všetko, čo otrokovi pripadlo, patrilo *ipso iure* pánovi. Obe zásady: nadobudnutie držby otrokom a nemožnosť nadobudnutia držby *ipso iure* slobodnou osobou, boli výrazom hospodárskej povahy otrokárskych vzťahov. Predstavovali predovšetkým poprenie hospodárskej samostatnosti otrokov a zároveň v určitom smere precizovali otrokovu existenciu. A tak výraz *domino adquirere* označoval neslobodu a otroctvo, *sibi adquirere* charakterizoval slobodného človeka.⁴⁶⁾ V spoločnosti, ktorá pozná otroctvo, je vykorisťovanie cudzej práce a jej privlastňovanie úplne samozrejmé. Preto musia výsledky otrokovej pracovnej potencie nevyhnutne pripadnúť jeho pánovi ako nositeľovi *dominica potestas*, čo bol koniec koncov dôsledok nemennej a v romanistickej literatúre nespornej zásady *per servum domino adquiritur* (skrz otroka nadobúda sa pánovi).

Otázku, či faktickú moc pána nad otrokom treba považovať za predpoklad nadobudnutia držby v prospech pána, je potrebné, podľa môjho názoru, zodpovedať teda pozitívne, a to z viacerých dôvodov.

Predovšetkým bola *possessio* v rímskom práve klasickom faktickou mocou nad vecou a nie subjektívnym právom. A tento faktický stav bol príčinou odchylného postupu nadobúdania než v prípadoch, keď šlo o nadobudnutie práva: otrok mal byť vo faktickej moci osoby, pre ktorú sa mala držba nadobudnúť. Ak sa mal pán stať držiteľom veci, musela tejto jeho držbe predchádzať alebo súčasne vzniknúť aj držba jeho otroka, v duchu zásady *corpore et animo*. Prameňe v obsiahlej kazuistike upozorňujú na skutočnosť, že rímski právnici trvali na tom, aby bol otrok vo faktickej moci svojho pána, alebo aby prinajmenšom nebol v cudzej držbe. Táto druhá možnosť sa javí ako výnimka z pravidla a nepriamo, na základe argumentácie *contra ratio* potvrdzuje stanovisko o potrebnosti držby nad otrokom. Sem patria prípady, týkajúce sa otroka (*servus fugitivus*, otrok *in libertatis possessione*, otrok ako predmet *hereditas iacens*, otrok v držbe záložného veriteľa), alebo jeho pána (otrokov pán je *captivus*).

1. *Servus fugitivus*.⁴⁷⁾ Podľa mienky klasických

46) Porov. S. Schloßmann, cit. op., s. 64.

47) *Fugitivus* je podľa definície *Offilia* ten otrok "... qui extra domini domum fugae causa, quo se a domino celaret, mansit." Pozri Ulp. D.21,1,17 pr.

právníkov otrok na úteku nebol spôsobilý nadobúdať držbu pre svojho pána. Veci, ktoré mal pri úteku pri sebe, boli len dotiaľ v držbe jeho pána, pokiaľ sa tretia osoba nezmocnila fugitiva.⁴⁸⁾ Teda *servus fugitivus* i ďalej držal veci pre pána, avšak tie, ktoré nadobudol po úteku, nepatrili už do faktickej moci pána, aj keď bol otrok ešte považovaný za súčasť pánovho majetku.⁴⁹⁾ Klasické právo vychádzalo dôsledne zo zásady nadobudnutia držby *corpore et animo*; preto nepatrili pánovi veci, získané otrokom na úteku, lebo pre platné nadobudnutie chýbal pánov *corpus possessionis*, sprostredkovaný v iných prípadoch práve pánovou držbou nad otrokom (tá teraz neexistovala). Pokiaľ ide o veci nadobudnuté otrokom pred útekem, platilo zasa *solo animo retineri possessionem* za účelom, aby mal pán možnosť vec vydržať.

2. *Otrok in libertatis possessione*. Človek, o ktorého slobodu sa rozhodovalo v riadne začatom spore, bol až do jeho ukončenia fakticky slobodný⁵⁰⁾ a nebol preto podľa práva spôsobilý nadobúdať držbu pre svojho pána.⁵¹⁾ Právny spor o slobodu (*liberalis causa*) jednoducho spôsoboval, že podľa najstaršieho práva a tiež práva klasického bol ten, o slobode ktorého sa rozhodovalo, slobodným človekom až do vynesenia súdneho rozsudku (a prípadne aj po jeho vnesení).⁵²⁾ Podľa všetkého, nenachádzal sa takýto človek počas sporu v držbe iného (právne) a ani nenadobúdal pre iného *ipso iure* držbu vecí.

3. *Otrok predmetom hereditas iacens*. Ak smrťou zostaviteľa neprešla pozostalosť okamžite na dedičov pozostalého, hovorilo sa o dedičstve, že medzi smrťou zostaviteľa a jej prevzatím spočíva, *hereditatem iacere*.⁵³⁾ Niektorí klasickí právnici považovali *hereditas iacens* za majetok bez subjektu, takže otrok z takéhoto dedičstva pochádzajúci - *servus hereditarius* - nebol v držbe budúcich dedičov.⁵⁴⁾

Pre koho nadobúdal *servus hereditarius* práva a držbu? Podľa mienky niektorých nadobúdal práva pre budúcich dedičov.

48) Pozri kontroverziu medzi klasickými právníkmi Nerva-Paulus D.41,2,1,14; inak Gai. D.41,2,15; Ulp. D.7,1,12,3 a iní.

49) Porov. Nerva-Paul. D.41,2,1,14: "Per servum, qui in fuga sit, nihil posse nos possidere Nerva filius ait ..."

50) K tomu Liv. 3,44,11,12; Pomp. D.1,2,2,24. Pozri tiež M. K a s e r, cit. op., s. 115; E. W e i s s, Institutionen des römischen Privatrechts als Einführung in die Privatrechtsordnung I, Prag 1937, s. 75.

51) Porov. K. S a l k o w s k i, cit. op., s. 40.

52) Pozri Z. XII t. 6,6; Paul. D.40,12,24 pr.; Gai. D.40,12,25,2.

53) Porov. Ulp. D.43,24,13,5; Ulp. D.40,5,4,17.

čov.⁵⁵⁾ A držbu? Otázka nadobudnutia držby *servi hereditarii* je zložitejšia, nakoľko držba bola, ako vieme, faktickou situáciou a vznikala len ak sa *corpus possessionis* a *animus possidendi* spojili v "osobe" otroka a v osobe jeho pána. *Paulus* preto pri *hereditas iacens* pripúšťal nadobudnutie držby otrokom len v prípade otrokovho *peculia*.⁵⁶⁾ Podobne *Papinian* uznával vydržanie vecí patriacej do *peculia*, ktorú otrok získal po smrti zostaviteľa.⁵⁷⁾ Možno teda na základe uvedených výrokov vysloviť domnienku, že ak nadobudol *servus hereditarius* držbu mimo *peculia*, tak ju rímski právnici nepriznali dedičom, nakoľko otrok ešte nebol v čase nadobudnutia v ich moci. A keďže nešlo o nadobudnutie *ex causa peculii*, chýbal tu v takomto prípade aj aspoň anticipovaný *animus possidendi* u budúcich dedičov.

4. *Otrok v držbe záložného veriteľa*. V tomto prípade je zrejmé, že otrok nenadobúdal držbu pre svojho pána, t.j. pre záložného dlžníka, lebo tým by sa, pochopiteľne, maril účel záložného vzťahu medzi veriteľom a dlžníkom. Otroka dostal ako predmet zálohu do veriteľovej faktickej moci a hoci šlo len o naturálnu držbu záložného veriteľa nad otrokom, bol predsa takýto otrok spôsobilý získavať svojím konaním držbu pre nového (dočasného) nositeľa moci. Aj tu sa teda vyžadoval skutočný mocenský vzťah medzi pánom (záložným veriteľom) a otrokom, inštitucionálne vyjadrený naturálnou držbou veriteľa, ktorý, pokiaľ dlžník nesplní svoj dlh, fakticky ovládal otroka namiesto dlžníka.

5. *Otrokov pán je captivus*. Upadnutím rímskeho občana, t.j. otrokovho pána do vojnového zajatia, zanikala držba k veciam a jej stratou definitívne prestávala plynúť aj vydržacia lehota.⁵⁸⁾ V duchu zásady: bez *possessio* niet ani *usupatio*.⁵⁹⁾ To znamenalo, samozrejme, že zanikala aj držba *cap-*

54) Porov. Ulp. D.47,4,1,15: "Quia possessionem hereditas non habet, quae facti est et animi, sed nec heredis est possessio, antequam possideat, quia hereditatis in eum id tantum transfundit, quod est hereditatis, non autem fuit possessio hereditatis."

55) K tomu M. K a s e r, cit. op., s. 720 a tam uvedená lit. v pozn. 4; pozri ďalej *Labeo-Jav.* D.28,5,65; *Paul.* D.28,5,53; *Herm.* D.41,1,61 pr.

56) Pozri *Paul.* D.41,2,1,5.

57) Porov. *Pap.* D.41,3,45,1: "Post mortem domini servus hereditarius peculii nomine rem coepit tenere, usucapionis primordium erit tempus hereditatis aditae ..."; pozri aj Ulp. D.6,2,9,6.

58) Pozri k tomu E. A l b e r t a r i o, *Postliminium e possessore*, SDHI 6, 1940, s. 384 a n.; M. B a r t o š e k, *Captivus, Studie o právním postavení římského občana - válečného zajatce*, Praha 1948, s. 35, 76; H.P. B e n ö h r, *Besitzerwerb*, s. 73.

59) Porov. *Labeo* D.49,15,29: "Si postliminio redisti, nihil, dum in hostium potestate fuisti, usucapere potuisti."

t i v a k jeho otrokovi. Keďže nebolo isté, či sa držba zajatého pána nad otrokom obnoví, lebo nebolo isté, či sa c a p t i v u s vráti a bude môcť použiť práva plynúce zo svojho návratu (tzv. i u s p o s t l i m i n i i),⁶⁰⁾ zostávalo otázkou, pre koho takýto otrok "bez držiteľa" nadobúdal držbu k veciam.

Túto otázku si položil P a p i n i a n a odpovedal takto: "Ak otrok nadobudol držbu v spojení s pekuliom, nebráni upadnutie do zajatia tomu, aby vydržanie plynulo ďalej."⁶¹⁾ Z toho vyplýva, že iba situácie nadobudnutia p r e d upadnutím pána do zajatia mali za následok trvanie držby, aj to len, ak šlo o pekulium. P a p i n i a n iné prípady nadobudnutia držby nespomína.⁶²⁾ Je to pochopiteľné, nakoľko pekulium ako majetková podstata sa nachádzalo v rukách otrocka aj po upadnutí jeho pána do zajatia. Iné prípady nadobúdania držby neprichádzali do úvahy, lebo otrokov pán ich pre svoju neprítomnosť nemohol v nijakom smere želateľne ovplyvňovať. Pravda, takýto otrok nezostal trvale bez pána a v budúcnosti nadobúdal držbu v prospech dedičov, do moci ktorých sa dostal, ak sa pán zo zajatia nevrátil, alebo v prospech svojho pána, ak sa zo zajatia vrátil.⁶³⁾

Zo zmienených prípadov a úvah vyplýva, že pre nadobudnutie držby otrokom v prospech pána sa podľa klasického práva rímskeho vyžadoval úzky pomer medzi pánom a otrokom. Tento pomer sa zakladal na d o m i n i c a p o t e s t a s pána a bol vyjadrený držbou pána nad otrokom, čiže prináležitostou otroka k pánovmu hospodárstvu. V žiadnom prípade nemožno ale hovoriť o jednote medzi pánom a otrokom, ako sa to pokúša postulovať B e n ö h r, lebo tá bola nielen z hľadiska právneho ale i sociálneho celkom určite iluzórna.⁶⁴⁾

Názor o faktickej povahe držby predpokladá teda nevyhnutný mocenský vzťah medzi pánom a otrokom, bez ktorého je nemysliteľné pôsobenie otrokára na predmet držby. Ako by aj mohol pán fyzicky ovládať vec, ak by fyzicky neovládal otroka? Pánov c o r p u s p o s s e s s i o n i s môže byť totiž vzhľadom na platnosť zásady c o r p o r e e t a n i m o zabezpečený práve v dôsledku jeho moci nad otrokom.

Ak prijímame tézu, že otrok má byť v držbe svojho pána, zostáva už

60) Pozri Gai. Inst. 1,129; H. K r e l l e r, Postliminium, RE, Bd. 22, 1953, s. 868 a n. Pritom ponechávám stranou problém, ako a kedy sa zistilo, že občan upadol do zajatia a za akých okolností sa zistilo, či ešte v zajatí žije.

61) Porov. k tomu Pap. D.41,3,44,7.

62) P a u l u s tiež zvažil nadobudnutie držby pre captiva a jasne povedal: "Neque servus neque per servum dominus, qui apud hostes est, possidet." Pozri Paul. D.41, 3,11.

63) Pozri k tomu H.P. B e n ö h r, Besitzerwerb, s. 113.

64) Porov. H.P. B e n ö h r, Irrtum, s. 32.

len odpovedať na jednu otázku: aký druh držby sa vyžadoval od pána?

Aby bol otrok spôsobilým nadobúdacím objektom svojho pána, vyžadovalo sa v duchu zásad určených rímskym právom, aby bol predmetom civilnej držby, ktorá bola - ako sa ukázalo u väčšiny klasických právnikov - základom pre získanie vlastníckeho práva a právnym podkladom posesórnej ochrany. Z tohto aspektu bolo samozrejmé, že pramene trvali na civilnej držbe, lebo len ona dávala pánovi garanciu k držbe veci, ktorú získal jeho otrok. Naturálna držba pána nad otrokom by mu neumožňovala mocenskú sféru nad vecou, nakoľko pojmovne sa nezrovnáva, aby pán držal pre seba to, čo drží otrok, ktorého pán drží pre iného.⁶⁵⁾

Rímski právnici ale podľa všetkého nemali v úmysle vždy trvať na civilnej držbe pána voči svojmu otrokovi. Preto - hoci zásadne nestabil púhy faktický vzťah, ale sa vyžadovalo *c i v i l i t e r i n p o t e s t a t e h a b e r e*, teda nie detencia, ale moc pána vyplývajúca z určitého právneho titulu - z praktických hospodárskych dôvodov, odklonili sa od požiadavky civilnej držby tam, kde to pova-

65) Pokiaľ ide o rozdiel medzi *c i v i l i s* a *n a t u r a l i s p o s s e s s i o* v klasickom práve, stručne len toľkoto: *c i v i l i s p o s s e s s i o* bola faktická moc nad vecou (*c o r p u s*) spojená s vôľou držať vec pre seba (*a n i m u s r e m s i b i h a b e n d i*), ktoré vyvierali (*s c. n i e l e n m o c a l e a j v o ť a!*) z určitého, právom uznaného dôvodu, zvaného *i u s t a c a u s a p o s s e s s i o n i s*. Takouto právnou kauzou bol iba titul smerujúci k nadobudnutiu kviritského vlastníctva, napr. pro emptore, pro donato, pro dote, pro legato, pro soluto, pro derelicto, pro herede a pod.

Z praktického hľadiska je významné, že rímske právo vymedzovalo vcelku úzky okruh civilných držiteľov a len im priznávalo osobitnú drôbnú ochranu prostredníctvom prétorských interdiktov. Civilným držiteľom bol predovšetkým podľa toho vlastník držanej veci, t.j. *p a t e r f a m i l i a s* ako *p e r s o n a s u i i u r i s* a to aj vtedy, ak vec prenajal, dal do úschovy a pod. Do okruhu civilných držiteľov sa ďalej počítali nevlastníci, ktorí držali sice vec na základe vlastníckeho titulu, ale vlastníckmi sa podľa predpisov *i u s c i v i l e* nestali hneď uchopením, ak nerešpektovali predpísaný spôsob nadobúdania kviritského vlastníctva (*m a n c i p a t i o*, alebo aspoň *i n i u r e c e s s i o p r i r e s m a n c i p i*, *t r a d i t i o p r i r e s n e c m a n c i p i*).

Všetci ostatní držiteľia boli považovaní iba za naturálnych držiteľov, t.j. za držiteľov, ktorí mali tiež faktickú moc nad vecou (*c o r p u s*) ale s vôľou držať vec pre iného (*a n i m u s a l i e n o n o m i n e*), ktoré vyvierali (*s c. n i e l e n m o c a l e a j v o ť a!*) z právom uznaného dôvodu, zvaného *i u s t a c a u s a d e t e n t i o n i s* (nájom, аренда, úschova, vypožičanie a pod.), alebo sice tiež z *i u s t a c a u s a p o s s e s s i o n i s*, ale takýto držiteľ bol buď osobne závislý na inom (držba *f i l i i f a m i l i a s*, *u x o r i n m a n u*, aj držba otroka), alebo nespĺňal formálno-právne predpoklady civilnej držby (napr. držba obdareného manžela proti zákazu *l e g i s C i n c i a e* z r. 204 pr.n.l.). K detentorom teda patrili niektorí držiteľia obligačne oprávnení (nájomca, árendátor, uschovávateľ a pod.); ďalej tí, ktorí boli len čiastočne právne spôsobilí (syn v otcovskej, manželka v manželskej moci), alebo boli bez právnej spôsobilosti (otroci) a napokon tretiu zvláštnu kategóriu tvorili záložný veriteľ, prekarista a sekvester. Všetci naturálni držiteľia, v porovnaní s civilnými, boli vylúčení z priamej interdiktnej ochrany, s výnimkou posledne menovanej skupiny držiteľov, ktorej prétor priznal z praktických dôvodov ochranu, ako keby boli civilnými držiteľmi (tzv. prétorská držba).

žovali za potrebné. Takouto odchýlkou bol napríklad prípad naturálnej držby ususfruktuára nad otrokom. *Servus ususfructuarius* nadobúdal držbu veci *ex operis suis* alebo *ex re fructuarii* pre ususfruktuára, všetko ostatné pre svojho pána.⁶⁶⁾

b) Druhou podmienkou nadobudnutia držby skrz otroka, vyplývajúcou z fakticity držobných vzťahov v rímskom práve klasickom, bola požiadavka, aby sám otrok bol držiteľom veci, ktorú mal nadobudnúť jeho pán. Táto skutočnosť bola vyjadrením diferencovaného postavenia otroka v držobných vzťahoch, v ktorých bol otrok nielen objektom držby nositeľa moci (II.a), ale aj "subjektom" držby, pričom tento dvojitý status otroka v pomere k pánovi a k držanej veci právne i fakticky zabezpečoval, aby bol otrok považovaný len za nadobúdaci inštrument držby veci v prospech iného.

Majetková nespôsobilosť, z ktorej rímske právo vychádzalo počas celého trvania rímskeho impéria, bránilo otrokovi vlastniť základné výrobné prostriedky a výrobné nástroje, ako aj spotrebné predmety. Otroka však musel žiť, ak mal mať z neho otrokár úžitok. Fakticky preto priznávalo právo otrokovi držbu predmetov dennej potreby, nevyhnutné k obžive a regenerácii fyzických síl, ako aj predmety určené na ošatenie. Tieto veci však právne nepatrili otrokovi, pričom na druhej strane ich držba nebola nijako hospodársky významná. Z hľadiska triedno mocenských záujmov bolo aj v Ríme rozhodujúce predovšetkým to, kto a v akom rozsahu vlastnil a držal výrobné prostriedky a výrobné nástroje, a je celkom jasné, že to nebol otrok.

Podľa vyjadrenia zachovaných prameňov omnoho dôležitejším pre postavenie niektorých otrokov bol fakt, že s rozvojom tovarovej výroby a rastom latifundií a iných hospodárskych celkov, otrokár nestačil sám so svojou rodinou obhospodarovať celý svoj majetok. Aj z týchto dôvodov sa preto stávalo už v najstaršej dobe⁶⁷⁾ stále častejšie zvykom, že otrok dostal od svojho pána do užívania a správy zvláštny majetok, zvaný *peculium*,⁶⁸⁾ na ktorom pracoval sám, alebo aj s inými otrokmi, ktorých s *peculium* dostal.

Peculium nebolo v dejinách Ríma pravidelným javom. Nemožno bez

66) Porov. M. K a s e r, cit. op., s. 263; pozri k tomu Gai. Inst. 2,92; 2,94; 3,164; Pap. D.41,2,49 pr.; Paul. D.41,2,1,8; Pomp. D.41,1,19; Ulp. D.41,1,23 pr.; pozri aj H.P. B e n o h r, *Besitzerwerb*, s. 35 a n.

67) Porov. napr. E.M. Š t a e r m a n, *Rasvet rabovláděčeskich otnošenij v rimskoj respublike*, Moskva 1964, s. 106 a n.; M. K a s e r, cit. op., s. 64; I. Z e b e r, "Peculium" w terminologii wczesniejszego prawa rzymskiego, *Acta Univ. Wratisl.*, Prawo 34, 1971, s. 119; Z. XII t. 7,12.

68) Porov. Ulp. D.43,16,1,22; o *peculium* poľnohospodárskeho otroka hovorí Paul. D.18, 1,40,5 a pod.

ďalšieho predpokladať, že pánov majetok bol udelený každému jeho otrokovi. Tolko majetku otrokár ani nemal, najmä keď zväžíme okolnosť, že počet otrokov sa postupne rozrástol do nebývalej miery a že vlastne nebolo pro otrokára ekonomicky ani politicky únosné, rozdeľovať celý rodinný majetok. Prakticky teda iba niektorí kvalifikovaní otroci mali v držbe pekulium, ako napríklad *actor* (správca), alebo *vilik*.⁶⁹⁾ Drvivá väčšina otrokov nemohla na udelenie pekulia pomyslieť; zostala porobenou, nezvýhodnenou masou do konca svojho života.⁷⁰⁾

Prideľovaním pekulia začína sa v Ríme zdĺhavý proces majetkovej diferenciacie medzi otrokmi. Otroci s pekuliom vytvorili časom zvláštnu kategóriu *libi*, ktorých právne i sociálne postavenie sa výrazne odlišovalo od postavenia ostatných otrokov. Na druhej strane, v majetko-právnom ohľade, sa postavenie *servorum peculiarium* v mnohom približovalo postaveniu slobodných osôb podriadených moci hlavy rodiny (najmä pozícií syna).⁷¹⁾

Pekulium otroka bolo predovšetkým vyjadrením vzťahov nadradenosti a podriadenosti medzi otrokárom a jeho otrokom, následkom otrokovej závislosti, ktorá sa otrokovou usilovnosťou a príčinnivosťou mohla v niektorých prípadoch zmeniť na hospodársku nezávislosť. Právne zostal ale otrok i naďalej závislý na osobe svojho pána, nakoľko ten bol oprávnený kedykoľvek odňať otrokovi pekuliárny majetok. Napokon i hospodárska samostatnosť otroka bola iluzórna, keďže platilo pravidlo, podľa ktorého otrok zodpovedá za dlhy svojho pána, takže ich zaplatením sa mohlo pekulium otrokovi celkom zlikvidovať.⁷²⁾ Pekulium

69) Pozri E.M. Štaerman - M.K. Trofimova, *Rabovládčeskije otnošenija v rannej rímskej imperii (Italijska)*, Moskva 1971, s. 42.

70) V sovietskej historiografii popredné miesto patrí v tomto ohľade prácam historičky staroveku, Štaermanovej, ktorá sa podrobne zaoberá vo svojich štúdiách sociálnym aj právnym postavením otrokov v Ríme. V poslednej väčšej monografii (pozn. 69) viac menej zidealizovala, zdá sa mi, postavenie otrokov a na niektorých miestach sa dopustila i nepresností, ktoré si právny historik obyčajne všimne. Uvádza napríklad, že v 3. storočí prestáva otrok zodpovedať pekuliom za dlhy pána a ako dokaz toho cituje Justinianove D.4.13.5 (s. 222). Takýto fragment však v Digestách neexistuje. V rozpore s právnym postavením otrokov v antickom Ríme, autorka ďalej uvádza: "Čím viacej rastie majetková diferenciacia, tým viacej venuje vláda pozornosť majetkovým právam otrokov a ich právnej spôsobilosti." I keď na základe tejto štylizácie nemožno jednoznačne konštatovať, že autorka priznáva otrokom majetkové práva a právnu spôsobilosť, predsa len vyvolá uvedená formulácia zbytočné pochybnosti o "právach" a "právnej spôsobilosti" otrokov (s.222). Na s. 227 zasa píše, že otrok je subjektom vlastníckeho práva k výrobným prostriedkom: "V súčasných podmienkach rozvoja hospodárstva otrok už nemôže zostať na úrovni postavenia prostého pracujúceho dobytku a preto sa začína zaujímať nielen materiálne, ale aj morálne; dať akú-takú garanciu minima ľudských práv ako aj garanciu majetkových práv tým otrokom, ktorí sa stali vlastníkami výrobných prostriedkov." Poskytnúť otrokovi vlastníctvo výrobných prostriedkov znamená, podľa nášho názoru, poprieť otrokárskeho charakter rímskeho štátu a jeho triedne základy.

71) Porov. I. Zebner, cit. op., s. 120.

72) Porov. Pomp. D.15,1,4,5.

nemožno teda vždy považovať za užitočné pre otrocka, ako sa to snaží niekedy vykresliť buržoázna historiografia, ale ani za jav smerujúci k odstráneniu otrokárskeho zriadenia, i keď na druhej strane možno pripustiť, že bolo prejavom jeho úpadku a rozkladu.⁷³⁾

Vzhľadom na vcelku známe postavenie otrokov v držobných vzťahoch, nie je v romanistickej literatúre v podstate spor o právnej povahe pekulia a jeho cieľoch.⁷⁴⁾ Jeho hlavným účelom bolo, aby otrok svojím vlastným konaním rozmnožoval majetok svojho pána. Preto otrok z titulu pekulia nadobúdal v prospech pána všetky vecné práva, pohľadávky aj dlhy, ba aj faktickú moc nad vecami (držbu). Pritom sa prejavovala jasná snaha otrokára zainteresovať otrocka na zintenzívnení hospodárskej činnosti vo svoj prospech⁷⁵⁾ a umožniť otrokovi koniec koncov fakticky zlepšiť svoje majetkové pomery, alebo dokonca umožniť mu získanie slobody výkupom z pekulia ušetrených peňazí.⁷⁶⁾

Ak sústreďujeme pozornosť na otrokovu držbu a na jeho pekulium ako na skutočnosti smerujúce k nadobudnutiu držby pre nositeľa moci, sme ochotní konštatovať, že priznanie držby otrokovi neznačí popretie samých základov rímskeho otrokárskeho systému a jeho právneho poriadku. Pekulium nespravilo z otrocka slobodného, povinnosťami nezataženého človeka; jeho udelením nezískal otrok právnu spôsobilosť. Stal sa len naturálnym držiteľom majetkových kusov, oddelených od majetku pána a viacej nič. S vecami, tvoriacimi hmotný substrát pekulia, mohol otrok fakticky disponovať *i n t e r v i v o s*, nakoľko mu rímske *i u s c i v i l e* s ohľadom na jeho nepopierateľné ľudské vlastnosti (ro-

73) Pozri J. K i n c l, *Servus suis nummis emptus*, Acta Univ. Carolinae - Iuridica, No. 4, Praha 1973, s. 240.

74) "Aj keď pekulium patrí k majetku pána, z hľadiska sociálneho je vlastným majetkom otrocka" (M. K a s e r, cit. op., s. 287); "... na otrocký majetok sa čoskoro začalo pozerat' akoby na otrokovo vlastníctvo" (J. K i n c l, cit. op., s. 240); pekulium "... zostáva právne majetkom hlavy rodiny ... stáva sa ale medzičasom predsa fakticky ich vlastným majetkom" - rozumej majetkom detí a otrokov (H. S i b e r, cit. op., s. 309); "... juristicky takýto majetok, pekulium, patrilo pánovi, no fakticky otrok slobodne nakladal majetkom z pekulia" (I. B. N o v i c k i j - I. S. P e r e t e r s k i j, *Rímskeho častnoje pravo*, Moskva 1948, s. 114) a pod.

75) Pozri V a r r o, *De re rustica* 1,17; C a t o, *De re rustica* 5,2; k tomu lit. I. Z e b e r, cit. op., s. 121; G. Ž e l e z k o v o v á, *K otázkam úpravy vlastníctva a držby v poklasickom rímskom práve (s osobitným zreteľom na superficies a emphyteusis)*, Právnické štúdie 7, 1959, s. 697.

76) Porov. J. K i n c l, cit. op., s. 237 a n.; M. K a s e r, cit. op., s. 114, 288; L. S e u f f e r t, *Der Loskauf von Sklaven mit ihrem Geld*, Festschrift zum 300. Jubiläum der Universität Giessen, Giessen 1907, s. 3 a n.; H. S i b e r, cit. op., s. 309; podľa mienky historikov staroveku bol výkup obyčajne pravidelným dôsledkom pekulia, k tomu pozri J. Č e š k a, *Diferenciace otroků v Itálii v prvních dvou stoletích principátu*, Spisy University v Brně, Filosofická fakulta 62, Praha - Brno 1959, s. 16, 20, 32, 65; L. S v o b o d a a kol., *Encyklopedie antiky*, Praha 1974, s.v. peculium, s. 458; H. L ö w e - A. S t o l l, *ABC antiky*, s.v. peculium, s. 188, Praha 1974; L. H u c h t h a u s e n - G. H ä r t e l, *Römisches Recht in einem Band*, Bibliothek der Antike, Berlin-Weimar 1975, s.v. peculium, s. 487.

zum, slobodná vôľa) priznávalo - ako vcelku každému fyzicky i duševne zrelejšímu - spôsobilosť konať s právnymi následkami. Z konania právne relevantného nezakladal, pravda, otrok vznik, zmenu alebo zánik subjektívnych práv a povinností (aj držbu) pre seba, ale pre úžitok svojho pána.

Otázka je, aký druh faktickej moci nad vecou otrok mal, inými slovami, aký druh držby mu rímske právo klasické priznávalo.

Na viacerých miestach je v prameňoch zmienka o tom, že otrokovu faktickú moc nad vecou, potrebnú na to, aby jeho pán získal držbu veci, možno kvalifikovať len ako naturálnu držbu, nakoľko otrok drží vec v mene svojho pána,⁷⁷⁾ alebo preto, že otrok nie je jednoducho spôsobilý k civilnej držbe,⁷⁸⁾ alebo tiež preto, že otrokova vôľa vec držať je v skutočnosti vôľou jeho pána.⁷⁹⁾ Držba otroka je tu obyčajne vymedzená výrazom *p o s s i d e r e*, čo treba tak rozumieť v duchu vyjadrenia rímskych klasických právnikov, že otrok síce drží (*tenet*) vec, ale jednak ju drží pre svojho pána, jednak je sám predmetom držby svojho pána. Ba dokonca *P a p i n i a n* neváhal ísť až tak ďaleko, že definoval držbu práve v spojitosti s otrokovým *peculium* ako právo, ku ktorému nie je, samozrejme, spôsobilý žiaden otrok.⁸⁰⁾ Pramene teda jasne poukazujú na skutočnosť, že otrok bol spôsobilý iba k naturálnej držbe (*J a v o l e n u s*, *U l p i a n u s*), alebo dávajú do popredia držbu v mene iného, čo nie je v zmysle rímskeho práva nič iné, ako vymedzenie pojmu naturálnej držby (*P a u l u s*, *S a b i n u s*, *C a s s i n u s*, *J u l i a n u s*, *P o m p o n i u s*). Možno povedať, že ani v romanistickej literatúre nie je spor o tom, že otrokovi nebola umožnená držba civilná.⁸¹⁾

Ako vyplýva z hore uvedeného, otrok v antickom Ríme nikdy nebol nositeľom subjektívnych práv a povinností a podobne nebol a nemohol

77) Porov. Paul. D.41,2,1,5: "... sicut Sabino et Casio et Iuliano placuit, quia nostra voluntate intellegantur possidere ..."

78) Porov. Iav. D.41,2,24: "... quod servus civiliter quidem possidere non potest, sed natur liter tenet ..."; podobne aj Ulp. D.45,1,38,7; niektorí romanisti považujú citovaný fragment u Javolena za nepravý, k tomu pozri S. R i c c o b o n o, cit. op., s. 365 a n.; G. B e s e l e r, cit. op., s. 185, pozn. 1, 237, 240; W. K u n k e l, Civilis und naturalis possessio, Symbolae Lenel, Leipzig 1931, s. 47, pozn. 1; M. K a s e r, Eigentum und Besitz im älteren römischen Recht, 2. Aufl., Köln-Graz 1956, s. 329, pozn. 1, 337 pozn. 30; H. N i e d e r l ä n d e r, Die aussernoxale Haftung des Gewalthabers, ZSS 69, 1952, s. 226; E. L e v y, Die Konkurrenz der Aktionen und Personen im klassischen Römischen Recht I, Berlin 1918, s. 442; inej miesty je H. P. B e n ö h r, Besitzerwerb, s. 64, 89 a lit. v pozn. 23.

79) Porov. Pomp.-Paul. D.41,4,2,12: "Pomponius quoque in his, quae nomine domini possideantur, domini potius quam servi voluntatem spectandam ait ..."

80) Porov. Pap. D.41,2,49,1: "Qui in aliena potestate sunt, rem peculiarem tenere possunt, habere possidere non possunt, quia possessio non tantum corporis, sed et iuris est."

byť - pokiaľ bol otrokom - ani nositeľom civilnej držby, lebo podľa názoru niektorých klasikov *possessio non tantum corporis sed iuris est*. Toto pravidlo, ktoré v náuke o držbe vyvoláva aj dnes mnohé spory, možno doplniť tvrdením *Modestina*: otrok nachádzajúci sa vo faktickej moci iného, je sám nespôsobilý k civilnej držbe.⁸²⁾

Ako vidno, rímski právnici hľadali vhodné juristicke konštrukcie pre odôvodnenie existujúcich hospodárskych a sociálnych vzťahov, ktoré nechceli porušiť, pričom sa im zdalo aj logické nepriznať otrokovi spôsobilosť k civilnej držbe. Ak by sa totiž umožnilo otrokovi civilne držať, nenadobudol by jeho pán držbu priamo, *ipso iure*, ale iba sprostredkovane, pomocou inštitúcie nepriameho zastúpenia.

A tak hoci otroci fakticky ovládali veci, s ktorými prichádzali do styku v procese výroby i v procese spoločenskej spotreby, hoci ich práca tvorila hospodársky základ spoločenského zriadenia v Ríme, z hľadiska právnych názorov otrokárskej triedy, nebola otrokom priznaná spôsobilosť k *civilis possessio*, inými slovami, otroci principiálne nedržali veci pre seba, ale pre iného (*alieno nomine possidere*). Táto okolnosť, zdá sa, má z aspektu nadobúdania držby skrz otrokov, a najmä z aspektu marxistickej romanistiky, prvoradý význam, pretože poukazuje nielen na sociálne postavenie tried v Ríme, ale je aj jedným zo základných problémov v náuke o držbe vôbec.⁸³⁾

ZÁVEREČNÉ TÉZY

Z charakteru štátneho zriadenia rímskeho a zo samej jeho triednej podstaty, stalo sa poprenie otrokovej právnej subjektivity východiskom pre určenie právneho postavenia otroka v držobných vzťahoch. Rímske právo urobilo z otroka v majetkovej sfére už od najstarších čias púhy nadobúdaci nástroj svojho pána. Právna i hospodárska závislosť otroka sa stala základnou ideou rímskej spoločnosti a rímski otrokári neboli ochotní na nej nič meniť. A preto dôležitou úlohou právnikov

81) Pozri napr. F.C. Savigny, *Das Recht des Besitzes*, 7. Aufl., Berlin 1864, Nachdruck Darmstadt 1967, s. 127; P. Girard, *Geschichte und System des römischen Rechts*, übersetzt von R. Mayr, Berlin 1908, s. 292 pozn. 3; S. Riccobono, cit. op., s. 328; A. Wagner, *Die soziale Entwicklung des Sklavenrechts in der römischen Kaiserzeit insbesondere auf Grund des Codex Justinianus*, Marburg 1968, s. 67.

82) Porov. Mod. D.41,1,54,4: "... quia nec possideret intellegitur, qui ipse possideretur."

83) K tomu porov. A.A. Rubanov v recenzii k M.N. Andreev, *Rímsko časťno pravo*, Vestnik drevnej istorii, Moskva 72, 1960, s. 150 a n.

a právnej vedy bolo, vyjadriť, právne sformulovať a odôvodniť otrokovú závislosť a v náuke o držbe stanoviť princípy a predpoklady nadobudnutia držby skrz otroka.

Nadobudnutie držby pre nositeľa moci prostredníctvom otroka bolo v rímskom práve klasickom podmienené týmito faktormi:

a) M o c o u p á n a n a d o t r o k o m a j e h o z a č l e n e n í m d o p á n o v h o h o s p o d á r s t v a (servus in potestate). Faktická moc pána nad otrokom bola prejavom majetkovej nesamostatnosti, prejavom politickej aj hospodárskej závislosti otroka na svojom pánovi a prvoradou podmienkou pre nadobudnutie držby v prospech pána (Paul. D.41,2,1,5; Jav. D.41,2,23,2; Proc.-Pom. D.41,1,21 pr.; Gai.Inst.2,9; Pap. D.41,2,49 pr.; Paul. D.41,2,1,8). hoci rímske právo klasické poznalo aj prípady nadobudnutia držby cudzím otrokom (Cels.-Ulp. D.41,2,34,2; Paul. D.41,3,31,2; Paul. D.41,2,1,19). Pravidelným právnym podkladom pánovej právomoci nad otrokom bolo páново vlastnícke právo alebo civilná držba, výnimočne osobná služobnosť (Gai.Inst. 2,92; 2,94; 3,164; Pap. D.41,2,49 pr.; Paul. D.41,2,1,8; Pomp. D.41,1,19; Ulp. D.41,1,23 pr.).

b) F a k t i c k o u m o c o u o t r o k a (corpus possessionis). Nositeľ moci nadobúdal držbu vecí za predpokladu, že otrok mal fyzickú moc nad vecou, čo bolo v duchu zásady *corpore et animo* konštruované tak, že otrok vec sám držal ale v mene svojho pána - *corpore suo, animo alieno*. Postavenie otroka ako držiteľa sa výrazne prejavovalo predovšetkým v držbe *pekulia*, ktoré pán vyčlenil otrokovi v snahe zainteresovať ho na výsledkoch jeho práce, prípadne výnimočne mu umožniť prepustenie na slobodu. Hlavným cieľom *pekulia* ale bolo nadobúdanie práv a držby v prospech pána. Právnym podkladom *pekulia* bola pánova civilná a otroková naturálna držba (Paul. D.41,2,1,5; Jav. D.41,2,24; Ulp. D.45,1,38,7; Pomp.-Paul. D.41,4,2,12; Pap. D.41,2,49,1).

c) S p ť s o b i l o s t' o t r o k a p r á v n e k o n a t' (intellectus possidendi). Otrok postihnutý duševnou chorobou nebol spôsobilý nadobúdať držbu pre iného. Od konajúceho otroka sa vždy vyžadovala *affectio tenendi* (Paul. D.41,2,1,3), alebo *intellectus possidendi* (Paul. D.41,2,1,9; Cels. D.41,2,18,1; Paul. D.41,2,1,10), t.j. schopnosť mať predstavu o držbe, ako aj dospelosť (Paul. D.41,2,1,3; Paul. D.41,2,1,11).

d) S ú h l a s o m p á n a s o t r o k o v ý m k o n a n í m (scientia possidendi). Otrok mohol účinne nadobúdať držbu len s vedomím svojho pána (Paul. D.41,2,3,12), alebo v prospech svojho *pekulia* (Paul. D.41,2,1,5; Paul. D.41,3,47; Cels.-Paul. D.41,4,2,11; Pap. D.41,2,44,1; Pap. D.41,3,44,7).

DER BESITZERWERB DURCH SKLAVEN IM KLASSISCHEN RÖMISCHEN RECHT

Peter Blaho

Zusammenfassung

Der Besitz der Sklaven hatte für die römischen Sklavenhalter grosse wirtschaftliche Bedeutung und stellte eine praktische Notwendigkeit dar. Deshalb übernahm die römische Rechtswissenschaft die Aufgabe, die grundlegenden Prinzipien des Besitzerwerbes durch Sklaven auszudrücken, juristisch zu formulieren und zu begründen. Grundsätzlich galt auch für den Sklavenbesitz, dass er nur *corpore et animo* entstand (Paul. Sent. 5,2,1; Paul. D. 41,2,3,1), was Paulus so modifizierte, dass der Herr den Besitz in eigener Absicht (*animo nostro*) erwarb, wenn ein Fremder, d.h. der Sklave die Sache körperlich innehatte (*corpore alieno*) - Paul. D. 41,2,3,12. Und gerade im Hinblick auf den Grundsatz *corpore et animo* und im Hinblick auf das faktische Wesen des Besitzes entstand die römischrechtliche Theorie vom Besitzerwerb durch Sklaven.

Im Geiste des Grundsatzes *corpore et animo* war bedeutsam: a) dass der Sklave physisch existierte und demnach befähigt war, die Sache tatsächlich zu besitzen, b) dass der Sklave geistig gesund war (Paul. D. 41,2,1,3; Paul. D. 41,2,1,9-10), also die Fähigkeit zum Denken und Erkennen hatte (*intellectus possidendi*), c) dass eine psychische Einstellung des Gewalthabers zu den Erwerbshandlungen des Sklaven vorlag (*scientia possidendi*).

Nicht nur der Sklave, sondern auch sein Herr musste beide Besitzelemente (*corpore et animo*) erfüllen, wobei es genügte, wenn der Herr von der Besitznahme der Sache durch den Sklaven wusste. In einem solchen Fall besass der Herr die Sache kraft eigenen Willens, aber kraft fremder Beherrschung (*animo suo, corpore alieno*), der Sklave besass kraft fremden Willens, aber kraft eigener Beherrschung (*animo alieno, corpore suo*). Der Wille des Herrn konnte entweder durch seinen vorhergehenden Auftrag oder durch seine persönliche Anwesenheit bei der Verrichtung des Sklaven oder durch nachfolgende Einwilligung (*ratihabitio*) ausgedrückt werden, oder es wurde sein Wille angenommen (*peculium*). Ohne den Willen des Herrn konnte ein Sklave keine Sache in Be-

sitz nehmen, was in der Praxis bedeutete, dass der Herr durch eigene Willensäußerung die Handlungsweise seiner Sklaven regulieren und so eine Tat verhindern oder hintanhaltend konnte, die seine wirtschaftlichen oder sonstigen Interessen schädigen und die schliesslich und endlich auch zur Schädigung der Interessen der übrigen Angehörigen der herrschenden Klasse führen konnte.

Ausgehend von den Rechtsquellen kann gesagt werden, dass einzig und allein beim *peculium* die Willensäußerung des Herrn nicht erforderlich war (Paul. D. 41,2,1,5; Paul. D. 41,2,3,12; Cel.-Paul. D. 41,4,2,11; Pap. D. 41,2,44,1; Pap. D. 41,3,44,7); in der Literatur ist die Rede vom vorausgesetzten Willen (Benöhr) oder von einer allgemeinen Toleranz des Gewalthabers (Kaser).

Aktuell ist ferner die Frage, ob der Sklave als Vertreter des Gewalthabers angesehen werden kann. Obwohl im ältesten und anfangs auch im klassischen Recht die Freien nicht befähigt waren, zugunsten dritter etwas zu erwerben (*alteri stipulari nemo potest*), konnte der Sklave den Erwerb tätigen. Aber der Sklave war nur Instrument des Gewalthabers, so dass der Gewalthaber stets direkt aufgrund seiner Macht über den Sklaven (*Rebro*) und nicht infolge der Vertretung durch den Sklaven erwarb. Die romanistische Literatur ist in dieser Frage nicht einheitlich. Einige sprechen von einer "Vorstufe" einer direkten Vertretung (Bruns), andere betrachten den Sklaven als Vertreter des Gewalthabers (Siber), andere wiederum akzeptieren diese Behauptung nicht (Hausmaninger) und verwenden dabei den allgemeinen Ausdruck *Hilfsperson* (Benöhr), andere beleben und modifizieren ältere Ansichten und halten den Sklaven für einen Vertreter des Gewalthabers im Sinne eines juristischen Besitzwillens (Nicosia, Wieacker).

Weitere Bedingungen, die sich aus dem faktischen Charakter des Besitzes ergeben:

a) Wenn der Sklave den Besitz erwerben sollte, musste er sich in der Gewalt seines Herrn befinden. In den Rechtsquellen finden wir genug Stellen, die einen Besitzerwerb ohne die Gewalt des Herrn über den Sklaven nicht ermöglichen: *servus fugitivus* (Nerva-Paul. D. 41,2,1,14), Sklave in *libertatis possessione*, Sklave als Gegenstand einer *hereditas iacens* (Paul. D. 41,2,1,5; Pap. D. 41,3,45,1; Ulp. D. 6,2,9,6), Sklave im Besitz des Ersatzgläubigers, der Sklave des Herrn ist *captivus* (Pap. D. 41,3,44,7; Paul. D. 41,3,11).

Der Gewalthaber konnte also nur dann als Besitzer der Sache angesehen werden, wenn er selbst Besitzer des Sklaven war. Wie hätte er sonst physisch die Sache innehaben können, wenn er nicht den Besitz über den Sklaven ausübte, der die Sache besass? b) Nicht nur der Besitz über den Sklaven, sondern auch der Besitz des Sklaven gehörte zu

den grundlegenden Bedingungen des Instituts per servum domino adquiretur. Daraus ergibt sich, dass sich der Sklave in einer Doppelstellung gegenüber dem Herrn befand: er war Objekt seines Besitzes und zugleich Besitzer seiner Sachen. Dieser Doppelstatus des Sklaven war zweifelsohne ein Ergebnis des Umstandes, dass der Sklave in Rom als Erwerbssinstrument des Gewalthabers angesehen wurde.

Der Besitz des Sklaven war unter rechtlichem Aspekt nur ein Naturalbesitz (Iavolenus) und kein Zivilbesitz, denn der Sklave war befähigt, nur im Namen des Gewalthabers den Besitz auszuüben (Paulus), da der Wille des Sklaven in Wirklichkeit der Wille seines Herrn war (Pomponius, Paulus). Modestinus drückte im allgemeinen deutlich den klassenbedingten Begriff seiner Zeit aus: der sich in der faktischen Macht eines anderen befindliche Sklave ist selbst zur possessio civilis unfähig (D. 41,1,54,4).

Die Tatsache, dass die Sklaven vom Zivilbesitz ausgeschlossen waren, dies nicht wegen rechtlicher Hindernisse, sondern aufgrund ihrer sozialen Herkunft, hat in der marxistischen Romanistik erstrangige Bedeutung und bildet daher eines der Grundprobleme der Besitzlehre.